

FİZİKİ COĞRAFIYA

AZƏRBAYCANDA MÜASİR İQLİM DƏYİŞMƏLƏRİNİN BƏZİ XƏSTƏLİKLƏRƏ TƏSİRİNİN TƏDQIQI

R.M.Məmmədov¹, M.S.Həsənov¹, C.N.Əhmədova¹, U.R.Tağıyeva²

¹ AMEA akad. H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu

² Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi
jemile_ahmedova@rambler.ru

Məqalənin tarixi:

Daxil olub: 5 dekabr 2018
Təkrar işlənməyə göndərilib:
15 aprel 2019
Çapa qəbul olunub 14 iyun 2019

Açar sözlər:

iqlim dəyişmələri
güclü istilər
isti hava dalğaları
qan dövrəni sistemi xəstəlikləri
yoluxucu xəstəliklər

X ü l a s ə

Dünyada baş verən iqlim dəyişmələrinin əsas təzahürlərindən biri iqlimin istiləşməsidir. Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycanda da son onilliklərdə iqlimin istiləşməsi və yay aylarında güclü isti günlərin təkrarlanmasının və davamiyyətinin artması müşahidə edilir. 1961-1990-cı illərin yay ayları ərzində Bakıda havanın maksimal temperaturunun 35°C və daha çox olan günlərin sayı 86 gün, 1991-2015-ci illər dövründə 265 gün, Şəkidə müvafiq olaraq 67 və 163 gün qeyd edilmişdir. İqlim dəyişmələrinin təsirlərinə məruz qalan sahələrdən biri də əhalinin sağlamlığıdır. Məqalədə müxtəlif iqlim tiplərində yerləşən Bakı və Şəki şəhərlərində yay aylarında güclü istilərin əhalinin sağlamlığına və ölkədə müşahidə olunan iqlimin istiləşməsinin yoluxucu xəstəliklərdən ümumi kəskin bağırsaq infeksiyalarının artmasına göstərdiyi təsirlər araşdırılmışdır.

1. Giriş.

Yer kürəsində baş verən müasir iqlim dəyişmələri dövrümüzün ən aktual problemlərindən biridir. İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Ekspertlər Qrupunun Beşinci Məruzəsində göstərilir ki, dünyada havanın və okean sularının temperaturunun artması, qar və buz ehtiyatlarının azalması, təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrin (sel və daşqın hadisələri, fırtınalar, güclü istilər, leysan yağışlar, quraqlıqlar) çoxalması və s. müşahidə edilir [13]. Xətti trend əsasında burada verilən hesablamalara görə 1880-2012-ci illəri əhatə edən bir dövrdə havanın və okeanların temperaturunun 0,85°C (0,65-1,06°C) artdığı qeyd edilir və bu proseslərin gələcəkdə də davam edəcəyi proqnozlaşdırılır. Bu Məruzədə müasir iqlim dəyişmələrinin ətraf mühitə, cəmiyyətə, iqtisadiyyata mənfi təsirləri, yaratdığı risklər də öz əksini tapmışdır.

Elm və texnikanın güclü inkişafına baxmayaraq insanlar hələ də xeyli dərəcədə iqlim və hava şəraitindən asılıdırlar. İqlim şəraiti insanın həyat fəaliyyətinin bütün sahələrinə öz təsirlərini göstərir. Bu səbəbdən də müasir iqlim dəyişmələrinin törətdiyi fəsadlar və risklərlə düzgün və məqsədyönlü mübarizə üçün iqlim dəyişmələrinin müxtəlif sahələrə göstərdiyi təsirlərin öyrənilməsi mühüm məsələlərdəndir. Belə təsirlərə məruz qalan sahələrdən biri də əhalinin sağlamlığıdır. Azərbaycan Respublika-

sında qəbul edilmiş bir sıra Qərarlar, Dövlət Proqramlarını rəhbər tutaraq digər istiqamətlərlə yanaşı həm də iqlim dəyişmələri probleminin əhaliyə təsirlərinin qiymətləndirilməsi, bu sahədə daha geniş, məqsədyönlü tədqiqatların aparılmasına ehtiyac vardır.

İqlim dəyişmələri nəticəsində yüksək temperatur stressləri, fırtınalar, leysan yağışlar, quraqlıq, sel və daşqınların artması insanların normal həyat fəaliyyətini pozmaqla yanaşı sağlamlığı üçün də risklər törədir [12]. Müxtəlif səbəblərdən orqanizmi zəifləmiş, ağır xəstəliklər keçirmiş, həmçinin bəzi xroniki xəstəliklərdən (qan dövrəni sistemi, tənəffüs orqanı xəstəlikləri, sinir sistemi və s.) əziyyət çəkən insanlar, yaşlılar və uşaqlar iqlim dəyişmələri və onun fəsadlarına daha həssas olurlar. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının qiymətləndirməsinə görə iqlim dəyişmələri dünyada ildə təqribən 150 min erkən ölümə səbəb olur [14]. Hazırkı məqalə Azərbaycanda müasir iqlim dəyişmələrinin əhalisinin səhhətinə təsirlərinin tədqiqinə həsr olunmuşdur.

2. Təhlil və müzakirə.

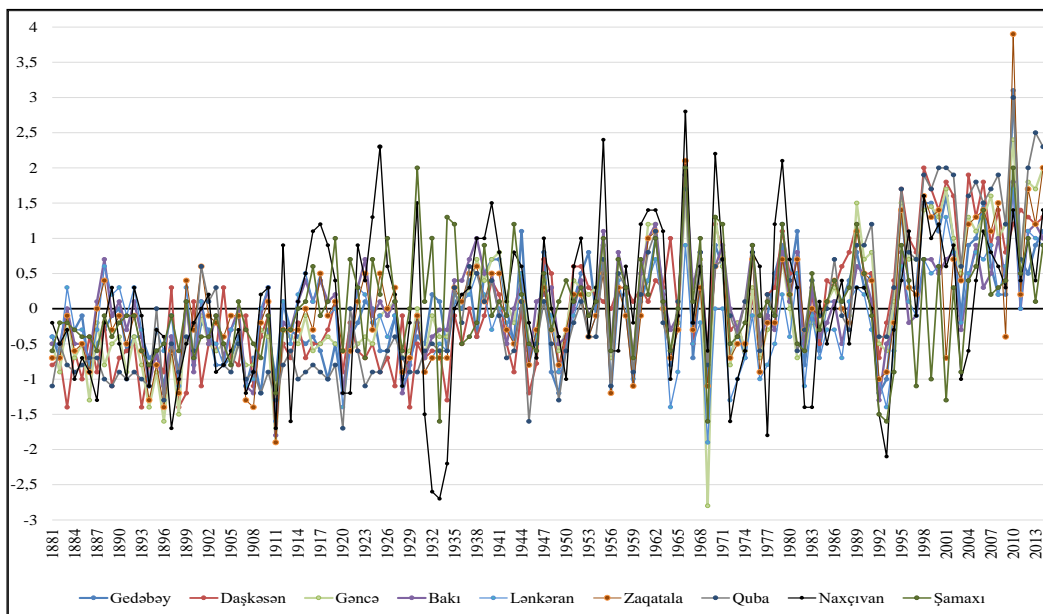
Ölkəmizdə də müasir iqlim dəyişmələri baş verməkdədir [7]. Bunun təzahürlərindən biri də iqlimdə istiləşmənin müşahidə edilməsidir. Ölkə ərazisində müxtəlif iqlim tiplərində yerləşən 9 meteoroloji stansiyanın 1881-2014-cü illəri əhatə edən ha-

vanın temperaturunun illik göstəricilərinin temperatur anomaliyalarının çoxillik dinamikasından görünür ki, son on illərdə müsbət temperatur anomaliyaları üstünlük təşkil etmiş, ən böyük illik müsbət anomaliya 2010-cu ildə müşahidə olunmuşdur (şəkil 1). 1991-2010-cu illər ərzində temperatur anomaliyası 0,2-1,5 °C arasında dəyişmişdir və temperatur artımı ən çox yay fəslində qeyd edilmişdir [1].

Ölkə ərazisində iqlimin istiləşməsi ilə yanaşı, xüsusən də yay aylarında anomal isti günlərin sayı artmışdır [9, 15]. Müxtəlif iqlim tiplərində yerləşən Bakı (yarımsəhra və quru çöl iqlimi) və Şəki (mülayim-isti iqlim tipi) şəhərlərində yay aylarında havanın maksimal temperaturlarının dəyişmə tendensiyasını müəyyən etmək üçün Bakı və Şəki meteoroloji stansiyalarının müşahidə məlumatları əsasında havanın maksimal temperaturlarının üç dövr ərzində (Bakıda müşahidə başlanan ildən-1960-cı illər, Şəkidə 1915-ci ildən-1960-cı illər, 1961-1990-cı illər və 1991-2015-ci illər) orta göstəriciləri hesablanmışdır (cədvəl 1). Təhlillər göstərir ki, əvvəlki dövrlərlə müqayisədə 1991-2015-ci illərin yay aylarında havanın orta maksimum temperaturlarında xeyli artma baş verib. Cədvəl 1-dən görünür ki, birinci dövr ilə müqayisədə son onilliklərdə orta maksimum temperatur Bakıda iyunda 1,5°C, iyulda 1,3°C, avqust ayında 0,7°C, Şəki şəhərində müvafiq olaraq 1,9°C, 1,6°C, 1,4°C çox olmuşdur. Baza dövrü (1961-1990-cı illər) ilə müqayisədə isə 1991-2015-ci illərdə orta maksimum temperatur Bakıda iyunda 0,9°C, iyulda 0,8°C, avqust ayında 1,7°C, Şəkidə müvafiq olaraq 1,2°C, 0,8°C, 1,6°C yüksək olmuşdur. Baza dövrü ilə müqayisədə, həmçinin havanın maksimal temperaturunun 35°C və daha çox olan günlərin sayı və davamiyyəti də

xeyli artıb (şəkil 2). Ən böyük artım iyul və avqust aylarında müşahidə olunub. 1961-1990-cı illərin yay ayları ərzində Bakıda belə günlərin ümumi sayı 86 gün, 1991-2015-ci illər dövründə 265 gün, Şəkidə isə müvafiq olaraq 67 və 163 gün qeyd edilmişdir. Bakıda baza dövründə belə günlərin davamiyyəti adətən 1-2 gün, maksimum 5 gün olmuşdur. Son dövrdə isə davamiyyəti 2-5 gün olan güclü istilər daha tez-tez təkrarlanıb, maksimum davamiyyəti isə 2010-cu ildə 25 gün olmuşdur. Şəki şəhərində havanın maksimal temperaturunun 35°C və daha çox olan günlərin maksimal davamiyyəti baza dövründə 8 gün, son onilliklərdə isə 9 gün olmuşdur. Görkəmli iqlimşünas alim Ə.Əyyubov göstərirdi ki, yay istiləri Şəkidə çox vaxt qısamüddətli olur [4]. Yeni meteoroloji məlumatlara əsaslanan tədqiqatımızın nəticəsi göstərir ki, son dövrlərdə iqlimin istiləşməsi ilə əlaqədar yay istiləri Şəki şəhərində də güclü və daha davamiyyətlidir.

İqlim dəyişmələrinin mənfi təsirlərdən biri də yay aylarında müşahidə edilən isti hava dalğalarıdır. Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatının (ÜMT) tövsiyəsinə əsasən isti hava dalğası (İHD) havanın sutkalıq maksimal temperaturunun orta maksimal temperaturdan 5°C və daha yüksək olan günlərin fasiləsiz olaraq 5 gün və daha çox davam etdiyi dövr hesab edilir. Bakı və Şəki şəhərində yay təqvim mövsümündə (iyun-avqust) müşahidə edilən İHD-ni müəyyən etmək üçün ÜMT-nin təklif etdiyi kriteriyalar götürülmüşdür. Bu zaman 1961-2015-ci illər üzrə havanın gündəlik maksimal temperaturlarına dair məlumatlarından istifadə edilmiş və müqayisə üçün iki dövr ayrılmışdır: 1961-1990-cı illər (baza dövrü) və 1991-2015-ci illəri əhatə edən dövr.

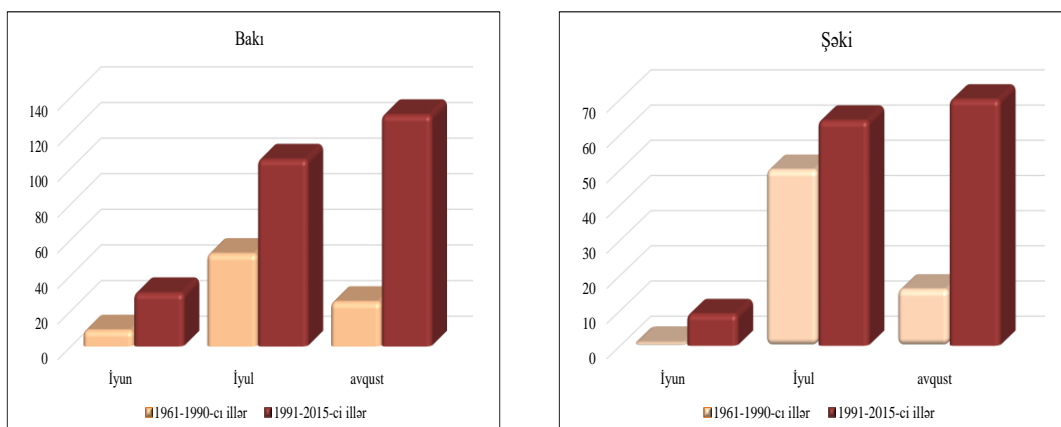

Şəkil 1. Azərbaycan ərazisində illik temperatur anomaliyalarının çoxillik dinamikası

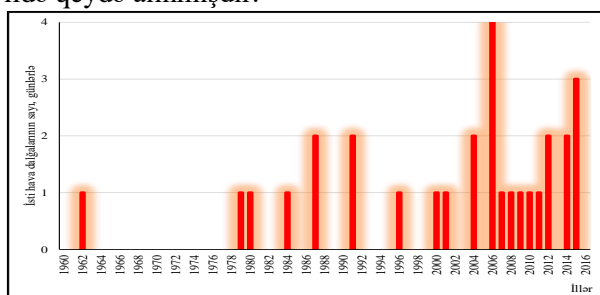
Cədvəl 1.

Bakı və Şəki şəhərlərində yay aylarında havanın orta maksimal temperaturları ($^{\circ}\text{C}$)

Aylar	İllər					
	I dövr Bakı (1922-1960-cı illər), Şəki (1915-1960-cı illər)		II dövr 1961-1990-cı illər		III dövr 1991-2015-ci illər	
	Bakı	Şəki	Bakı	Şəki	Bakı	Şəki
İyun	26.8	25.5	27,4	26.2	28.3	27.4
İyul	29.8	28.7	30,3	29.5	31.1	30.3
Avqust	29.6	28.9	29,7	28.7	31.4	30.3

Şəkil 2. Havanın maksimal temperaturunun 35°C və daha çox olan günlərin sayı

Bakı şəhərində baza dövründə 30 il ərzində cəmi 2 isti hava dalğası, son 25 ildə isə 17 isti hava dalğası qeyd edilmişdir [11]. Araşdırmalar göstərir ki, 1961-1990-cı illəri əhatə edən baza dövründə Şəkiddə 6 isti hava dalğası müşahidə edilmişdir. (şəkil 3). Sonrakı onilliklərdə isə isti hava dalğası hadisəsinin təkrarlanması xeyli artaraq 25 il ərzində 23 İHD müşahidə edilmişdir. Son dövrdə ən çox İHD-sı avqust ayında olmuş (11 İHD hadisəsi) və onlardan ən güclü və davamiyyətli olanı 2014-cü ildə qeydə alınmışdır.

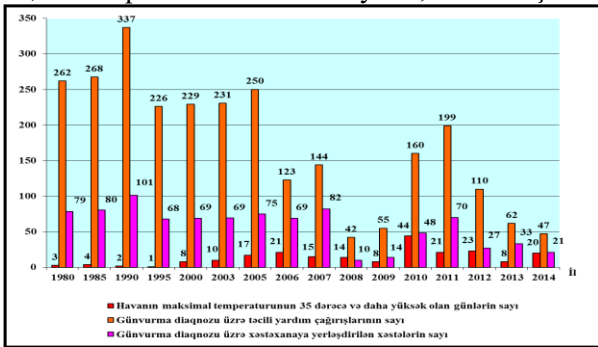

Şəkil 3. Şəkiddə qeyd olunan isti hava dalğası hadisələrinin sayı

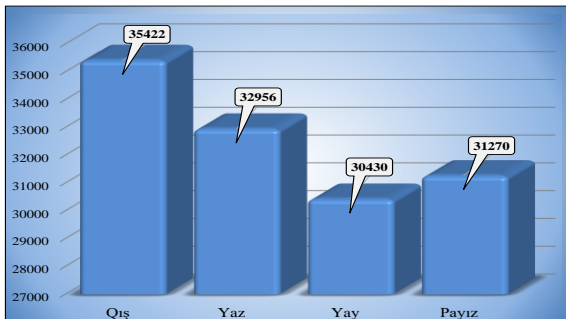
Yay mövsümündə güclü istilərin insanlara birbaşa təsiri özünü ilk növbədə günvurma və istivurma şəklində göstərir. Güclü yay istilərinin əhaliyə birbaşa təsirini müəyyən etmək məqsədi ilə hər iki şəhərdə havanın temperaturunun 35°C və daha yüksək olan günlərin sayı ilə günvurma üzrə təcili və təxirəsalınmaz tibbi yardım çağırışları barədə

məlumatlar təhlil edilmişdir. Aidiyyəti təşkilatlara və əhaliyə Abşeron yarımadası və Bakı şəhəri üzrə güclü istilər barədə tibbi-meteoroloji xəbərdarlıqlar verilənə qədər güclü isti günlərin sayının xeyli az olduğu illərdə yay aylarında istər günvurma diaqnozu ilə təcili yardım çağırışlarının, istərsə də bu diaqnoz ilə xəstəxanaya yerləşdirilən xəstələrin sayı son illərlə müqayisədə xeyli çox olmuşdur. 2006-cı ildən tibbi-meteoroloji proqnozların və ən azı 24 saat əvvəl tibbi-meteoroloji xəbərdarlıqların ictimaiyyətə çatdırılması nəticəsində güclü isti günlərin sayının artmasına baxmayaraq günvurma hadisələri xeyli azalmışdır. Məsələn, 1980-ci ildə havanın maksimal temperaturunun 35°C və daha yüksək olan günlərin sayı 3 gün olmasına baxmayaraq 262 nəfərdə günvurma hadisəsi, 1990-cı ildə 2 güclü isti gün müşahidə olduğu halda 337 günvurma hadisəsi qeyd edilib (şəkil 4). 2010-cu ildə isə əksinə davamlı isti hava dalğasının təsiri ilə 44 gün 35°C və daha yüksək maksimum temperatur müşahidə edilən zaman isə cəmi 160 günvurma hadisəsi qeyd edilmişdir. Təcili tibbi yardım stansiyasının məlumatlarına əsasən Şəkiddə 10 il ərzində cəmi 6 günvurma hadisəsi (2006-cı ildə 2, 2008-də 1, 2011-də 1, 2015-də isə 3 günvurma) qeydə alınıb. Maraqlı bir faktır ki, bütün günvurma halları son onilliklərdə müsbət temperatur anomaliyaları daha çox müşahidə edilən avqust ayında baş verib. Hava şəraitinə həssas insanlar arasında qan dövrünü

sistemi xəstəliklərindən əziyyət çəkənlər xüsusi yer tutur. Bakı şəhərində bu xəstəlikdən təcili tibbi yardıma müraciətlər qış və yaz mövsümündə (soyuq və dəyişkən havaların üstünlüyü ilə əlaqədar) daha çox olsa da (şəkil 5), yay mövsümündə güclü istilər ürək-damar xəstəliklərindən əziyyət çəkən insanlara mənfi təsir göstərir [6, 9]. Ə.C.Əyyubov qeyd edirdi ki, hipertoniya ağırlaşmalarına ən çox şərait məhz iyul-avqust aylarında, bəzən isə iyun, sentyabr aylarında olur [5]. Araşdırmalarımıza əsasən fərq üsulu ilə güclü yay istiləri zamanı əhali arasında qan dövranı sistemi xəstəliklərindən əlavə xəstələnmə və ölüm hallarını müəyyən etmək məqsədi ilə Bakı şəhərində qan dövranı və miokard infarktı xəstəlikləri üzrə təcili və təxirəsalınmaz tibbi yardım çağırışlarının sayı barədə 2003-2006-cı illərin məlumatlarından istifadə edilmişdir. Davamlı çox isti yayı, xüsusən də avqust ayında havanın anomal yüksək temperaturları ilə fərqlənən 2006-cı ilin iyun-sentyabr ayları 2003-2005-ci illərin müvafiq ayları ilə müqayisə edilmişdir. 2006-cı ilin çox isti yay mövsümündə təcili yardıma qan dövranı sistemi xəstəlikləri üzrə müraciətlərin sayı 34,1%, bu xəstəliklərdən ölüm hallarının sayı 8,4% çox olub. Bəzi xəstəliklərdən fərqli olaraq infarkt miokardı diaqnozu ilə çağırışların sayı 8,1% azalsa da, bu diaqnozdan ölənlərin sayı 26,3% artmışdır.

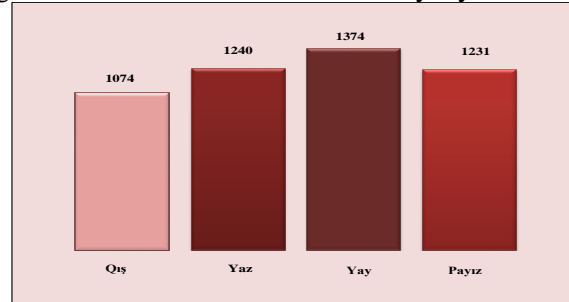
Şəkil 4. Bakı şəhərində günvurma üzrə təcili yardım çağırışlarının sayı [15]

Şəkil 5. Bakı şəhərində qan dövranı sistemi xəstəlikləri üzrə təcili və təxirəsalınmaz tibbi yardım stansiyasına olan müraciətlərin orta mövsümi gedişi

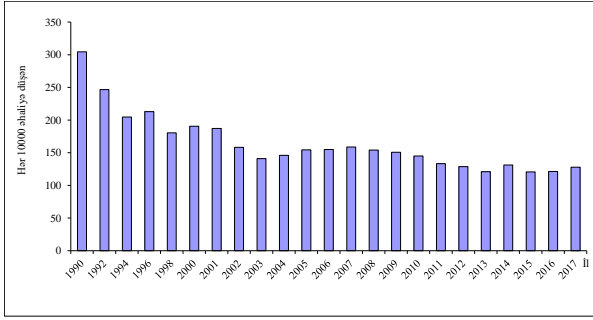
Araşdırmalarımıza əsasən Şəki şəhərində qan dövranı sistemi xəstəlikləri üzrə çağırışların sayı

ilin isti dövrünə düşən aylarda daha çoxdur və mövsümi gedişdə ən çox çağırış yayda olub (şəkil 6). Artıq qeyd etdiyimiz kimi əksər tədqiqatlarda qan dövranı sistemi xəstəliklərinin ilin qış və yaz fəslində artdığı göstərilir. Şəkidə də keçən əsrin 90-cı illərində bu çağırışların ən çox yazda və qışda artdığı qeyd edilir [2, 3]. Son illərdə isə bunun əksi olaraq bu xəstəliklər üzrə çağırışların sayının yayda çoxaldığı müşahidə edilir. Bunun səbəblərindən biri kimi ilin isti dövründə, xüsusən də yay aylarında şəhərə kütləvi turist axını nəticəsində əhalinin sayının artmasını ehtimal etmək olar. İyul, avqust aylarında iqlim dəyişmələri ilə bağlı güclü istilərin daha tez-tez müşahidə olunması, isti hava dalğası hadisələri də öz mənfi rolunu oynaya bilər.

Şəkil 6. Şəkidə qan dövranı sistemi xəstəlikləri üzrə təcili və təxirəsalınmaz tibbi yardım stansiyasına olan müraciətlərin sayının orta mövsümi gedişi (2006-2015-ci illər)

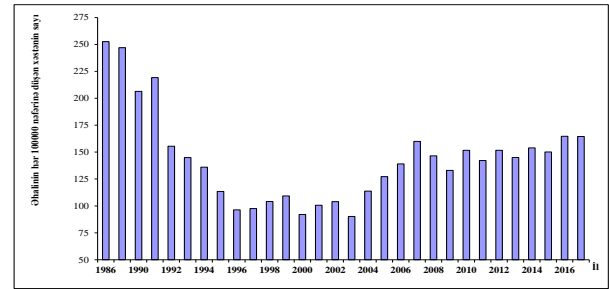
Yoluxucu xəstəliklərlə mübarizə işi də Azərbaycanda səhiyyənin prioritet sahələrindən biridir. Yoluxucu və parazitar xəstəliklər əhali arasında xəstələnmə və ölümün əsas səbəbləri içərisində mühüm yerlərdən birini tutur. Son 15 ildə ölkə ərazisində həyata keçirilən kompleks tədbirlər nəticəsində bir çox yoluxucu xəstəliklərin davamlı olaraq azalmasına, bəzi yoluxucu xəstəliklərin isə əməli olaraq ləğvinə nail olunmuşdur. 1990-cı ildə yoluxucu və parazitar xəstəliklər üzrə əhalinin hər 10000 nəfərinə 304,5 xəstələnmə hadisəsi düşdüyü halda, 2017-ci ildə bu göstərici 127,9-a enmişdir (şəkil 7). Bu azalma tendensiyası yoluxucu xəstəliklərdən olan ölüm hallarına da aiddir. Belə ki, 1990-cı ildə yoluxucu və parazitar xəstəliklərdən ölüm hallarının sayı əhalinin hər 100000 nəfərinə 26, 2017-ci ildə isə bu göstərici 8,4 olmuşdur [16]. Spesifik profilaktika vasitələri ilə idarə olunan infeksiyalara qarşı aparılan tədbirlər sayəsində Azərbaycan digər Avropa dövlətləri ilə yanaşı poliomielitdən azad ölkə kimi sertifikat almışdır [8]. Malyariya ilə ardıcıl hərtərəfli mübarizə sayəsində son illər ölkə tarixində ilk dəfə malyariyaya yerli yoluxma halları qeyd olunmamışdır. Lakin ərazinin 80%-dən çoxunda üçgünlük malyariya xəstəliyi üçün təbii şərait mövcud olduğundan, risk amili qalmaqda davam edir.

Şəkil 7. Azərbaycan Respublikasında əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən yoluxucu və parazitər xəstəliklərin çoxillik dinamikası

İqlimin istiləşməsi, təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrin sayının artması bir çox ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da bəzi yoluxucu xəstəliklərin çoxalması riskinin artmasına səbəb olur. Ölkəmizdə yoluxucu və parazitər xəstəliklər içərisində əsas yerlərdən birini ümumi kəskin bağırsağ infeksiyaları tutur. Əhalinin bağırsağ infeksiyaları xəstəliklərinə tutulması səviyyəsi əsasən suyun (həm su mənbələrində və həm də su kəmərlərində) və ərzaq məhsullarının keyfiyyətindən asılıdır. Azərbaycanda etiologiyası müəyyən edilmiş və ya müəyyən edilməmiş kəskin bağırsağ infeksiyalarından ildə 16 mindən çox insan əziyyət çəkir. Bu xəstəliklərin uzun dövr ərzində xeyli azalmasına baxmayaraq son illər davamlı aktivləşmə prosesi nəzərə çarpır (şəkil 8). Ümumi kəskin bağırsağ xəstəlikləri daha çox isti və quraq iqlimli və əhalinin keyfiyyətli içməli su ilə təchizatında ciddi çatışmazlıqlar olan ərazilərdə baş verir. İqlim dəyişmələri nəticəsində son dövrlərdə iqlimin istiləşməsi, sel və daşqın hadisələrinin artması ilə yanaşı əhalinin keyfiyyətli içməli su ilə təminatında və ərzaq məhsullarının saxlanılması şəraitində problemlərin olması bu xəstəliklərin çoxalmasına şərait yaradır [10]. Kür çayında daşqın vəziyyətinin yaranması və Kürün aşağı axınında yerləşən ərazilərdə qrunt sularının səviyyəsinin qalxaraq yaşayış yerlərini basması, son dövrlər sayı daha da artan sel və daşqın hadisələri nəticəsində su-kanalizasiya sistemlərinin sıradan çıxması, açıq su mənbələrindən istifadə, su-kanalizasiya sistemlərinin çox yerdə qəza vəziyyətində olması, kanalizasiya sularının təmizlənməsi texnologiyalarının mükəmməl olmaması, isti hava şəraitində tez xarab olan ərzaq məhsullarının düzgün şəraitdə saxlanılmaması vəziyyəti gərginləşdirən əsas amillərdir. Gələcəkdə də iqlimin istiləşməsi və yay aylarında güclü istilərin daha tez-tez təkrarlanması, istiləşmə fonunda sel və daşqın hadisələrinin artması ehtimalının çox olması ilə bağlı məişətdə işlədilən suyun və ərzaq məhsullarının keyfiyyətinə, xüsusilə də tez xarab olan

ərzaq məhsullarının saxlanılma şəraitinə diqqət və nəzarətin artırılması zərurəti yaranır.

Şəkil 8. Azərbaycan Respublikasında ümumi kəskin bağırsağ infeksiyaları xəstəliklərinin çoxillik dinamikası [10]

Artıq ölkəmizdə əhalinin keyfiyyətli içməli su ilə təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində bir çox layihələr həyata keçirilib. “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı” çərçivəsində 2007-ci illərdən başlayaraq regionlarda modul tipli sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması hesabına 384 yaşayış məntəqəsində keyfiyyətli içməli su ilə təminatı edilmiş əhalinin sayı 625 minə keçib. 2010-cu ildən Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri ($5 \text{ m}^3/\text{s}$) istismara verilmişdir. Əhalinin keyfiyyətli içməli su ilə təminatının davam etdirilməsi, ərzaq məhsullarının normativlərə uyğun saxlanılması üzərində nəzarətin gücləndirilməsi, eyni zamanda, xüsusilə kütləvi informasiya vasitələri ilə əhalinin sanitariya-gigiyena sahəsində geniş miqyasda maarifləndirilməsi işlərinin aparılması ümumi kəskin bağırsağ infeksiyaları xəstəliklərinin azalmasında müsbət rol oynayacaq.

3. Nəticə.

Müasir iqlim dəyişmələrinin Azərbaycan Respublikası ərazisində regional təzahürlərindən biri də iqlimin istiləşməsidir. Son dövrlərdə ölkədə iqlimin istiləşməsi nəticəsində yay aylarında güclü isti günlərin sayının və davamiyyətinin artması müşahidə edilməkdədir. İqlimdə baş verən bu dəyişikliklər əhalinin sağlamlığı üçün Avropa ölkələri və Rusiya Federasiyasında olan qədər böyük təhlükələrə səbəb olmasa da, bəzi real risklərin yaranması ilə nəticələnmə bilər. Bu daha çox böyük şəhərlərin əhalisinin yüksək yay temperaturlarına daha həssaslığı ilə bağlıdır. Bundan əlavə ölkədə sel və daşqın hadisələrinin artması, içməli su problemi, açıq su mənbələrindən istifadə, təbii ocaq xəstəlikləri üçün təbii, xüsusən də əlverişli iqlim şəraitinin mövcudluğu və digər həm təbii, həm də sosial xarakterli səbəblərlə əlaqədar bəzi yoluxucu xəstəliklərin, məsələn ümumi kəskin bağırsağ infeksiyaları xəstəliklərinin artması müşahidə olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Azərbaycanın Üçüncü Milli Məlumatı. Bakı, 2015, 100 s.
2. Əhmədova C.N. Şəki şəhərində ürək-damar xəstəlikləri ağırlaşmalarının hava şəraitindən asılılığı haqqında. Azərbaycan EA aspirantlarının elmi konfransının materialları. Bakı, 1997, s. 84-85.
3. Əhmədova C.N. Şəki-Zaqatala zonasında ürək- damar sistemi xəstəlikləri ilə əlaqədar ekometeoroloji şəraitin öyrənilməsi. İnsanın həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyi problemləri və onun tədrisi üzrə mütəxəssislərin ikinci respublika elmi-praktiki konfransının materialları. Bakı, 1999, s. 51-52.
4. Əyyubov Ə.C. Şəkinin iqlimi. Elm, Bakı, 1988, 52 s.
5. Əyyubov Ə.C., Musayev Z.F., Kərimov A.Ə., Nəsiyev G.Y., Mustafayeva B.T. Bakı və Abşeron yarımadasının iqlimi və insan səhhəti. Bakı: Azərneşr, 1997, 126 s.
6. Qasımov M.S. Abşeron yarımadası əhalisinin rekreasiya təminatı. Bakı, "Qismət", 2007, 327 s., səh 87.
7. Mahmudov R.N. Müasir iqlim dəyişmələri və təhlükəli hidrometeoroloji hadisələr. Bakı, 2018, 231 s.
8. Yönlü xüsusi xəstəliklərin immunnoprofilaktikasına dair Tədbirlər Proqramı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 19 iyul 2006-cı il tarixli 19 №-li Qərarı.
9. Ахмедова Дж.Н. Влияние периодов жары на здоровье населения Абшеронского полуострова. Терапевтический Вестник. №3 (43). Алматы, 2014, s.154-156.
10. Ахмедова Дж.Н. Изменения климата и эпидемиология инфекционных болезней в Азербайджанской Республике. Центрально-Азиатский Медицинский журнал имени Миррахимова. Том XXI, № 1. Бишкек, 2015, с. 91-96.
11. Əhmədova C.N., Tağıyeva U.R. Влияние изменения климата на волны жары в Баку и на Абшеронском полуострове. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Xəbərlər, Yer Elmləri. Bakı, №1-2, 2016, səh. 69-72.
12. Изменения климата и здоровье человека: угрозы и ответные меры. Резюме. ВОЗ, ВМО, ЮНЕП, 2003. 41 стр.
13. МГЭИК, 2014: Изменение климата, 2014 г.: Обобщающий доклад. Вклад Рабочих групп I, II и III в Пятый оценочный доклад Межправительственной группы экспертов по изменению климата [основная группа авторов, Р.К.Пачаури и Л.А.Мейер (ред.)]. МГЭИК, Женева, Швейцария, 163 стр.
14. Climate Change and Human Health: Risks and Responses /editors: A.J.McMichael et al. WHO. Geneva, 2003, 322 p.
15. Taghiyeva U.R., Hasanov M.S., Ahmadova J.N., Ahmadova Q.B., Mammadova A.F. Risk of Abnormally hot day for the Population of Baku and Assessment of efficiency of possible Adaptation actions. Journal of Climatology and Weather Forecasting, Research Article, Vol 6(0): 228 DOI: 10.4172/2332-2594.1000228, USA, 2018. <https://www.omicsonline.org/open-access/risks-of-abnormally-hot-days-for-the-population-of-baku-and-assessment-of-efficiency-of-possible-adaptation-actions-2332-2594-1000228-100035.html>
16. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin veb saytı <https://www.stat.gov.az/source/healthcare/>

**ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ СОВРЕМЕННЫХ
КЛИМАТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ НА
НЕКОТОРЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ В
АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

**Р.М.Мамедов, М.С.Гасанов, Дж.Н.Ахмедова,
У.Р.Тагиева**

Изучение влияния климатических изменений на различные сферы является важной задачей в целенаправленной борьбе против рисков и последствий, вызванных современными климатическими изменениями. Одной из областей подверженных такому влиянию является здоровье населения. В последние десятилетия наблюдается потепление климата, увеличение повторяемости и продолжительности жарких дней в Азербайджане. В данной работе также исследовались влияние жары на здоровье населения городов Баку и Шеки и влияние наблюдаемого в стране потепления климата на увеличение острой кишечной инфекции.

Ключевые слова: изменение климата, жаркие дни, волны тепла, заболевания системы кровообращения, инфекционные болезни

**INVESTIGATING THE INFLUENCE OF
MODERN CLIMATE CHANGES ON SOME DIS-
EASES IN AZERBAIJAN**

**R.M.Mammadov, M.S.Hasanov, J.N. Ah-
madova, U.R.Taghiyeva**

In order to properly and purposefully combat complications and risks caused by modern climate change, the study of the effects of climate change on different areas is one of the significant issues. One of the areas exposed to such effects is the health of the population. Climate warming and repetition of strong hot days and it's continuous are observed in the summer months in last decades in Azerbaijan. In research work, strong heats impacts on the health of the population in Baku and Sheki cities, the effects of the warming climate observed on infectious diseases in the country and increased acute intestinal infections have been investigated.

Keywords: climate, hot days, heat waves, circulatory system diseases, infectious diseases